

Program nauczania edukacji dla bezpieczeństwa w szkole podstawowej

Punktem wyjścia do napisania *Programu nauczania edukacji dla bezpieczeństwa w szkole podstawowej – Żyję i działam bezpiecznie* jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej¹.

Program edukacji dla bezpieczeństwa w szkole podstawowej jest adresowany zarówno do nauczycieli w pełni przygotowanych do pracy w tej dziedzinie (wykształcenie – m.in. kierunki: wychowanie obronne, edukacja dla bezpieczeństwa, zarządzanie kryzysowe), jak i do specjalistów innych dyscyplin, którym zagadnienia bezpieczeństwa są bliskie.

Program uwzględnia uwagi środowisk nauczycielskich i uczniowskich, a także organizacji społeczno-wychowawczych i stowarzyszeń, zebrane przez autora w ciągu trzydziestu lat nieprzerwanej pracy w dziedzinie edukacji obronnej i edukacji dla bezpieczeństwa. Dostarczy on nauczycielom narzędzie:

- bardzo proste w konstrukcji, zdążające do realizacji założonego celu w sposób możliwie efektywny;
- nowoczesne (zawierające aktualną wiedzę, opisujące najnowsze osiągnięcia, odnoszące się do aktualnych, obowiązujących regulacji prawnych);
- skuteczne (podsuwające najefektywniejsze, bezpieczne i sprawne rozwiązania).

Z takiego myślenia wynika sugestia racjonalnej redukcji treści i położenia nacisku na czynnościowy charakter propozycji skierowanej do ucznia. Do dyspozycji mamy 33 godziny lekcyjne. W proponowanym rozkładzie materiału zaplanowano i rozpisano 27 tematów, łącząc najważniejsze z nich w dwugodzinne bloki (postępowanie na miejscu zdarzenia, pomoc osobie nieprzytomnej, RKO, różne groźne przypadki, zdrowie, komunikacja interpersonalna). Pozostałe godziny należy spożytkować na utrwalenie i powtórzenie wiadomości oraz kontrolę osiągnięć ucznia, a także na uzupełnienie wiadomości i dodatkowe przećwiczenie umiejętności. Ilustracją tej koncepcji są propozycje oczekiwanych osiągnięć i kryteriów wymagań, które preferują aktywność intelektualną i działanie ucznia. Najważniejszym zadaniem, jakie stawia program, jest kształtowanie odpowiednich postaw – szacunku dla życia i zdrowia, ratowania i udzielania pomocy poszkodowanym. Cała zaś przekazywana wiedza i nabywane umiejętności stanowią inspirację do dalszego rozwoju ucznia w tym zakresie, na kolejnych etapach edukacyjnych, w trakcie stawiania się przez niego dojrzałym, dorosłym i odpowiedzialnym człowiekiem, umiejącym organizować wokół siebie bezpieczeństwo.

Program umożliwia realizację celów nauczania oraz przekazywanie wiedzy interdyscyplinarnej w sposób ciekawy i niezwykle prosty. Określone w nim cele nauczania, zakres treści oraz oczekiwane osiągnięcia uczniów uwzględniają możliwości psychorozwojowe młodzieży na II etapie edukacyjnym oraz możliwości bazowo-kadrowe większości polskich szkół. Proces dydaktyczny można wzmocnić przez wykorzystanie wiedzy uczniów zdobytej na lekcjach innych przedmiotów, na wcześniejszych etapach edukacyjnych, a także ze źródeł pozaszkolnych.

Cele kształcenia

Zgodnie z podstawą programową ogólne cele kształcenia to:

- I. Rozumienie istoty bezpieczeństwa państwa
- II. Przygotowanie uczniów do działań w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń (katastrof i wypadków masowych)
- III. Kształtowanie umiejętności z zakresu podstaw pierwszej pomocy
- IV. Kształtowanie postaw indywidualnych i społecznych sprzyjających zdrowiu

Szczegółowe cele kształcenia:

- wyposażenie uczniów w podstawową wiedzę związaną z bezpieczeństwem państwa, zależnym od sytuacji geopolitycznej, gospodarczej oraz aktywności na arenie międzynarodowej;
- wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności niezbędne do skutecznego działania w sytuacji zagrożenia oraz do działań zapobiegawczych;
- przygotowanie uczniów do udzielania poszkodowanym możliwej w określonych warunkach pierwszej pomocy;
- kształtowanie postaw ochrony życia i zdrowia własnego, a także innych osób;
- kształtowanie u uczniów postaw gotowości do niesienia pomocy potrzebującym, humanitaryzmu i altruizmu;
- rozwijanie u uczniów zdolności organizatorskich i komunikacyjnych oraz umiejętności przywódczych.

Zadania szkoły

1. Organizowanie zajęć w małych grupach, co umożliwi praktyczne ćwiczenie pożądaných umiejętności (szczególnie dotyczących udzielania pierwszej pomocy).
2. Zapewnienie niezbędnych pomocy dydaktycznych (szczególnie manekina do ćwiczenia umiejętności związanych z resuscytacją krążeniowo-oddechową) i kontaktów z instytucjami wspomagającymi proces pedagogiczny (jak: straż pożarna, ogniwa zarządzania kryzysowego, Państwowe Ratownictwo Medyczne).
3. Wspieranie uczniów w pogłębianiu wiedzy i doskonaleniu umiejętności z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa oraz zapewnienie im optymalnych warunków rozwoju zdolności i zainteresowań.
4. Kształtowanie postaw humanitarnych i obywatelskich oraz promowanie przykładów tzw. dobrej praktyki.

¹ DzU z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356.

Rozkład materiału wraz z planem wynikowym

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA II etap edukacyjny (klasa VIII szkoły podstawowej)

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia – materiał nauczania	Oczekiwanie wiadomości i umiejętności Uczeń:	Kategoria celów	Poziom wymagań
ROZDZIAŁ I. BEZPIECZEŃSTWO PAŃSTWA					
1	Edukacja dla bezpieczeństwa – nowy przedmiot, nowe spojrzenie na własną aktywność osobistą i społeczną	<ul style="list-style-type: none"> główne obszary tematyczne realizowane w ramach edukacji dla bezpieczeństwa struktura nauczania przedmiotu ocenianie przedmiotowe (PSO) podręcznik metody, formy i środki dydaktyczne zainteresowania i uzdolnienia w obrębie przedmiotu źródła wiedzy pozapodręcznikowej 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia przesłanki przemawiające za realizacją przedmiotu wymienia główne obszary tematyczne w ramach przedmiotu wymienia główne metody pracy rekomendowane w obrębie przedmiotu przedstawia zasady oceniania z przedmiotu wskazuje najpopularniejsze źródła wiedzy pozapodręcznikowej wylicza przykłady form rozwoju swoich zainteresowań i uzdolnień korelujących z problematyką przedmiotu przedstawia konstrukcję i omawia ogólną zawartość podręcznika do nauki przedmiotu 	A A A B B A, F C	PP PP PP P PP P P
2	Bezpieczny obywatel, bezpieczny naród, bezpieczne państwo	<ul style="list-style-type: none"> definicja bezpieczeństwa – bezpieczeństwo jako stan i jako proces rodzaje bezpieczeństwa podstawowe pojęcia związane z bezpieczeństwem państwa dziedziny bezpieczeństwa państwa podmioty odpowiedzialne za bezpieczeństwo państwa i jego obywateli 	<ul style="list-style-type: none"> definiuje bezpieczeństwo wymienia rodzaje bezpieczeństwa wymienia rodzaje i dziedziny bezpieczeństwa państwa definiuje pojęcia ochrony i obrony narodowej wymienia podmioty odpowiedzialne za bezpieczeństwo kraju i jego obywateli 	A A A A, F A	P P P PP P
3	Bezpieczeństwo Polski w stosunkach międzynarodowych	<ul style="list-style-type: none"> znaczenie geopolitycznych uwarunkowań położenia Polski w kształtowaniu jej bezpieczeństwa w ciągu dziejów i obecnie filary współczesnego bezpieczeństwa Polski polska aktywność na arenie międzynarodowej w zakresie zachowania bezpieczeństwa (relacje wielostronne, regionalne i dwustronne) wybrane zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego 	<ul style="list-style-type: none"> opisuje geopolityczne położenie Polski omawia wybrane aspekty tego położenia dla bezpieczeństwa narodowego omawia historyczną ewolucję modelu bezpieczeństwa Polski opisuje rolę organizacji międzynarodowych w zapewnieniu bezpieczeństwa Polski wymienia przykłady polskiej aktywności na rzecz zachowania bezpieczeństwa (w ONZ, OBWE, NATO) wymienia wybrane zagrożenia dla bezpieczeństwa we współczesnym świecie 	B B D, F B A A	P P PP P PP P
ROZDZIAŁ II. POSTĘPOWANIE W SYTUACJACH ZAGROZEŃ					
4	Źródła zagrożeń	<ul style="list-style-type: none"> rodzaje zagrożeń (naturalne, spowodowane działalnością człowieka oraz społeczne) postępowanie zapobiegawcze podmioty działające na rzecz zwalczania skutków zagrożeń system ratownictwa w Polsce numery alarmowe, Europejski Numer Alarmowy 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia przykłady nadzwyczajnych zagrożeń dokonuje podziału zagrożeń ze względu na źródło ich pochodzenia omawia sposoby przeciwdziałania zagrożeniom wymienia podmioty działające na rzecz zwalczania skutków zagrożeń i tworzące system ratownictwa w Polsce wymienia numery alarmowe w Polsce i przypisuje je odpowiednim służbom poszczególnym podmiotom ratowniczym przypisuje odpowiednie zadania 	A B B A A B	P P P P P PP

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia – materiał nauczania	Oczekiwanie wiadomości i umiejętności Uczeń:	Kategoria celów	Poziom wymagań
5	Ostrzeżenie o zagrożeniach i alarmowanie	<ul style="list-style-type: none"> • system wykrywania skażeń i alarmowania • środki alarmowe i sygnały alarmowe • rodzaje alarmów i komunikatów ostrzegawczych i sposoby ich ogłaszania • zasady zachowania się po ogłoszeniu alarmu lub usłyszeniu komunikatu ostrzegawczego • przeciwdziałanie panice 	<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje działanie i zadania systemu wykrywania skażeń i alarmowania • wymienia środki alarmowe podstawowe i zastępcze • rozróżnia sygnały alarmowe • wymienia rodzaje komunikatów ostrzegawczych • omawia sposób ogłaszania i odwołania alarmów • opisuje sposób zachowania się ludności po ogłoszeniu alarmu lub wydaniu komunikatu ostrzegawczego • wymienia sposoby przeciwdziałania panice 	B A C A B B A	PP P P P P P P
6	Ewakuacja	<ul style="list-style-type: none"> • definicja ewakuacji • stopnie ewakuacji • rodzaje ewakuacji (planowa, doraźna, samoewakuacja) • zasady zachowania podczas ewakuacji z budynku • wybrane znaki ewakuacyjne i informacyjne • szkolna instrukcja ewakuacji • ewakuacja z terenów zagrożonych • zasady zaopatrzenia w wodę i żywność w czasie ewakuacji • ewakuacja zwierząt 	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia termin „ewakuacja” i omawia jej znaczenie • rozróżnia rodzaje i stopnie ewakuacji • opisuje sposób zachowania się podczas ewakuacji z budynku • rozpoznaje znaki ewakuacyjne i informacyjne • zna szkolną instrukcję ewakuacji • omawia zasady ewakuacji ludności i zwierząt z terenów zagrożonych • opisuje sposób zaopatrywania w wodę i żywność podczas ewakuacji • uzasadnia znaczenie przeciwdziałania panice i podporządkowania się poleceniom służb ratowniczych 	B B B A A B B B, C	P PP P P P P PP PP
7	Zagrożenia pożarowe	<ul style="list-style-type: none"> • przyczyny pożarów • zasady postępowania podczas pożaru • podręczny sprzęt gaśniczy i zasady jego rozmieszczenia w budynkach • obsługa gaśnic i hydrantów wewnętrznych • gaszenie odzieży płonącej na człowieku oraz zarzewia ognia • wybrane znaki ochrony przeciwpożarowej 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia główne przyczyny pożarów • opisuje zasady postępowania po dostrzeżeniu pożaru • omawia przeznaczenie podręcznego sprzętu gaśniczego i jego rozmieszczenie np. w szkole • opisuje sposób obsługi gaśnic i hydrantu wewnętrznego • rozpoznaje znaki ochrony przeciwpożarowej • wyjaśnia, jak gasić zarzewie ognia i odzież płonąca na człowieku 	A B B, C B, C B B, C	P P P P P PP
8	Zagrożenia powodziowe	<ul style="list-style-type: none"> • przyczyny powodzi • ochrona przeciwpowodziowa w Polsce • pogotowie przeciwpowodziowe i alarm powodziowy • zasady zachowania się podczas powodzi i po opadnięciu wód powodziowych • zapasy na wypadek powodzi 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia główne przyczyny powodzi • wymienia zadania państwa w zakresie ochrony przeciwpowodziowej • wyjaśnia, jak należy się zachowywać w czasie powodzi • opisuje zasady postępowania po opadnięciu wód powodziowych • planuje niezbędne zapasy, które powinien zgromadzić dla swojej rodziny, aby przetrwać kilka dni w sytuacji kryzysowej • uzasadnia bezwzględny nakaz stosowania się do poleceń służb ratowniczych i sanitarnych w czasie powodzi 	A A B B B, F B, E	P P P PP P P
9	Ekstremalne warunki pogodowe	<ul style="list-style-type: none"> • charakterystyka zagrożenia i zasady postępowania podczas: <ul style="list-style-type: none"> – intensywnych opadów śniegu – ekstremalnie niskich temperatur – upałów – wicher – gwałtownych burz 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia pogodowe zagrożenia dla bezpieczeństwa człowieka • opisuje praktyczne sposoby przeciwdziałania zagrożeniom podczas intensywnych opadów śniegu oraz ekstremalnie niskich temperatur • omawia sposoby ochrony przed niszczącymi skutkami upałów, wichury i gwałtownych burz 	A B B, F	P P P

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia – materiał nauczania	Oczekiwanie wiadomości i umiejętności Uczeń:	Kategoria celów	Poziom wymagań
10	Wypadki i katastrofy komunikacyjne. Uwolnienie niebezpiecznych substancji chemicznych	<ul style="list-style-type: none"> • przyczyny wypadków komunikacyjnych i zagrożenia towarzyszące tym wypadkom • postępowanie ratownicze na miejscu wypadku komunikacyjnego • oznaczenia pojazdów przewożących niebezpieczne substancje (tablice ADR) • postępowanie po uwolnieniu się niebezpiecznych substancji chemicznych 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia główne przyczyny wypadków komunikacyjnych • opisuje zagrożenia towarzyszące tym wypadkom • wymienia czynności, które należy wykonać, aby ocenić sytuację na miejscu zdarzenia, i stosuje tę wiedzę w praktyce • omawia sposoby zapewnienia bezpieczeństwa poszkodowanym, ratownikowi, osobom postronnym i w miejscu zdarzenia • omawia podstawowe zasady postępowania ratownika w miejscu zdarzenia (wypadek komunikacyjny) • opisuje zasady kodowania informacji na tablicach ADR • opisuje zasady zachowania się po uwolnieniu substancji toksycznych 	A B A B B B, F B, E	P PP P P P PP P
11	Zagrożenia terrorystyczne	<ul style="list-style-type: none"> • przyczyny współczesnego terroryzmu • najczęstsze formy aktów terroru • zasady zachowania się podczas ataku terrorystycznego lub bezpośrednio po nim: <ul style="list-style-type: none"> – strzelanina – sytuacja zakładnicza – atak bombowy – atak gazowy – podejrzana przesyłka 	<ul style="list-style-type: none"> • omawia genezę i formy współczesnych aktów terroru • opisuje zasady zachowania się na wypadek: <ul style="list-style-type: none"> – strzelaniny – znalezienia się w sytuacji zakładniczej – ataku bombowego – ataku gazowego – otrzymania podejrzanej przesyłki • rozumie konieczność powiadamiania służb porządkowych (policji, straży miejskiej) o podejrzenie zachowujących się osobach lub podejrzanych przedmiotach zauważonych w miejscach publicznych 	B B E	PP P P
12	Powtórzenie materiału	<ul style="list-style-type: none"> • powtórzenie i utrwalenie wiadomości przekazanych w ramach poprzednich jednostek dydaktycznych • usystematyzowanie zdobytych wiadomości • przygotowanie uczniów do zaplanowanej formy kontroli wiedzy i umiejętności (prezentacja form i zakresu oraz narzędzi dydaktycznych przewidzianych do realizacji) 	<ul style="list-style-type: none"> • łączy logicznie poszczególne zagadnienia w ciąg przyczynowo-skutkowy • dostrzega słabe i mocne strony proponowanych rozwiązań • proponuje własne – alternatywne – rozwiązania • sprawnie operuje poznanym słownictwem • trafnie argumentuje • sprawnie realizuje inscenizowane działania ratownicze • dysponuje wiedzą pozapodręcznikową • rozwija swoje zainteresowania w zakresie przedmiotu 	B C, D D, F B D, E C, E D D, F	PP PP P PP P P PP PP
13	Próbna ewakuacja	<ul style="list-style-type: none"> • ewakuacja realizowana na podstawie szkolnej instrukcji ewakuacji, przy wykorzystaniu obowiązujących procedur, sygnałów i dróg ewakuacji; realizowana w obecności obserwatora z ramienia PSP (lub organu prowadzącego szkołę) • omówienie istotnych elementów zachowania uczniów i personelu szkoły 	<ul style="list-style-type: none"> • zna ogólne zasady postępowania po ogłoszeniu ewakuacji • rozpoznaje znaki ewakuacyjne, informacyjne i ochrony przeciwpożarowej • zna treść szkolnej instrukcji ewakuacji • prawidłowo wykonuje nakazane czynności • wykazuje troskę o bezpieczeństwo własne i innych osób • zachowuje spokój i opanowanie 	A B B C D, E E	P P PP P PP P

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia – materiał nauczania	Oczekiwanie wiadomości i umiejętności Uczeń:	Kategoria celów	Poziom wymagań
ROZDZIAŁ III. PODSTAWY PIERWSZEJ POMOCY					
14	Podstawowe wiadomości z zakresu pierwszej pomocy	<ul style="list-style-type: none"> pierwsza pomoc – definicja i zakres obowiązek (prawny i moralny) udzielania pierwszej pomocy podstawy anatomii i fizjologii człowieka: <ul style="list-style-type: none"> układ oddechowy układ krążenia układ nerwowy stan nagłego zagrożenia zdrowotnego przyczyny i okoliczności prowadzące do szybkiego pogorszenia stanu zdrowia lub zagrożenia życia 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia termin „pierwsza pomoc” określa prawny i moralny obowiązek niesienia pomocy poszkodowanym wyjaśnia rolę układów: krążenia, nerwowego, oddechowego w utrzymaniu podstawowych funkcji życiowych wyjaśnia pojęcie „stan nagłego zagrożenia zdrowotnego” opisuje przyczyny i okoliczności prowadzące do szybkiego pogorszenia stanu zdrowia lub zagrożenia życia wyjaśnia znaczenie czasu podczas udzielania pierwszej pomocy 	B B, E B B B	PP P P PP P P
15–16	Postępowanie w miejscu zdarzenia	<ul style="list-style-type: none"> bezpieczeństwo: <ul style="list-style-type: none"> świadka ratownika poszkodowanych miejsca zdarzenia środki ochrony osobistej dla ratownika bezpieczne zdejmowanie rękawiczek jednorazowych wzywanie profesjonalnej pomocy, adekwatnie do zaistniałego zdarzenia – numery alarmowe, treść komunikatu aplikacje telefoniczne przydatne w ratownictwie transport poszkodowanych 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia czynności, które na miejscu zdarzenia należy podjąć w trosce o bezpieczeństwo: świadka, ratownika, poszkodowanych, miejsca zdarzenia i pozostałych osób wskazuje sposób zabezpieczenia się ratownika w kontakcie z poszkodowanym demonstruje bezpieczny sposób zdejmowania rękawiczek jednorazowych poprawnie konstruuje komunikat wzywający pomoc fachową podaje numery alarmowe podaje przykład aplikacji na telefon pomocnej w udzielaniu pierwszej pomocy opisuje wybrane sposoby transportu osób przytomnych i nieprzytomnych 	A A C C, E A A B	P P P P P PP PP
17–18	Pomoc osobie nieprzytomnej	<ul style="list-style-type: none"> łańcuch przeżycia rola świadka zdarzenia nagłe zatrzymanie krążenia (NZK) ocena: <ul style="list-style-type: none"> bezpieczeństwa miejsca zdarzenia przytomności poszkodowanego stanu poszkodowanego (schemat ABC) przyczyny i objawy utraty przytomności udrażnianie dróg oddechowych ocena oddechu pozycja bezpieczna ochrona termiczna i kontrolowanie stanu poszkodowanego pierwsza pomoc w przypadku omdlenia 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia pojęcie „nagłe zatrzymanie krążenia” opisuje ogniwa łańcucha przeżycia ocenia bezpieczeństwo miejsca wypadku ocenia stan świadomości poszkodowanego wymienia objawy utraty przytomności ocenia stan poszkodowanego wg schematu ABC udrażnia drogi oddechowe (rękoczynem czoło–żuchwa) wyjaśnia mechanizm niedrożności dróg oddechowych u osoby nieprzytomnej sprawdza, czy poszkodowany oddycha układa poszkodowanego nieprzytomnego, ale oddychającego, w pozycji bezpiecznej zapewnia poszkodowanemu ochronę termiczną umiejętnie stosuje folię NRC wyjaśnia, kiedy można zastosować odwrócony schemat CAB wymienia główne przyczyny omdlenia charakteryzuje objawy zwiastujące omdlenie udziela pierwszej pomocy w przypadku omdlenia 	B B C, E C, E A C, E C, E B, C C, E C, E C C, E B, C A B C, E	P PP P P P P P P P P P PP PP PP PP PP

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia – materiał nauczania	Oczekiwanie wiadomości i umiejętności Uczeń:	Kategoria celów	Poziom wymagań
19–20	Resuscytacja krążeniowo-oddechowa	<ul style="list-style-type: none"> definicja resuscytacji krążeniowo-oddechowej przyczyny i typowe objawy NZK podstawowe zabiegi resuscytacyjne u dorosłych, dzieci i niemowląt (algorytm) obsługa automatycznego defibrylatora zewnętrznego (AED) z zaznaczeniem potrzeby wczesnego użycia urządzenia podczas RKO 	<ul style="list-style-type: none"> definiuje pojęcie „resuscytacja krążeniowo-oddechowa” opisuje znaczenie RKO w akcji ratowniczej wymienia warunki i czynniki zapewniające realizację RKO na wysokim poziomie skuteczności omawia algorytm ratowniczy RKO u dorosłych i dzieci wykonuje pełen cykl RKO na manekinie dorosłego i niemowlęcia (samodzielnie i w parze) stosuje środki ochrony osobistej podczas wykonywania RKO opisuje działanie i obsługę automatycznego defibrylatora zewnętrznego przedstawia zalety zastosowania AED w akcji ratowniczej 	A B, E A B C C B, E B, E	PP PP P P P P P PP
21	Apteczka pierwszej pomocy	<ul style="list-style-type: none"> rodzaje apteczek pierwszej pomocy (wygląd, zawartość, rozmieszczenie) wyposażenie apteczki pierwszej pomocy (podstawy prawne, przeznaczenie): <ul style="list-style-type: none"> samochodowej domowej turystycznej zastępcze i doraźnie improwizowane materiały opatrunkowe 	<ul style="list-style-type: none"> omawia przeznaczenie i podstawowe typy apteczek pierwszej pomocy wylicza przedmioty wchodzące w skład apteczki pierwszej pomocy: <ul style="list-style-type: none"> samochodowej turystycznej domowej opisuje zasady doboru i przechowywania składników apteczki pierwszej pomocy proponuje improwizowane środki opatrunkowe, zależnie od rodzaju zranienia 	B A, B B B, C, F	PP P PP PP
22	Tamowanie krwotoków	<ul style="list-style-type: none"> rodzaje ran i krwotoków środki ochrony indywidualnej w kontakcie z płynami ustrojowymi zakładanie opatrunku osłaniającego i uciskowego w obrębie kończyn praktyczne sposoby opatrywania ran w zależności od miejsca zranienia 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia pojęcia: rana, krwotok, opatrunek uciskowy, opatrunek osłaniający wykonuje w obrębie kończyny opatrunki uciskowe i osłaniające wymienia rodzaje krwotoków i charakteryzuje je stosuje rękawiczki ochronne podczas opatrywania ran bezpiecznie zdejmuje rękawiczki ochronne wykonuje opatrunek zależnie od miejsca zranienia (inne niż kończyna) demonstruje sposób tamowania krwotoku z nosa 	A C, E A, B C, E C C, F C	P P P P PP PP
23	Złamania i zwichnięcia	<ul style="list-style-type: none"> typowe objawy urazów kości i stawów oraz ich rodzaje opatrywanie złamań, skręceń i zwichnięć sposoby unieruchamiania kończyn zastosowanie chusty trójkątnej postępowanie ratownicze w przypadku urazów kręgosłupa zapobieganie urazom przy pracy, w sporcie i podczas rekreacji 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia pojęcia: złamanie, zwichnięcie, skręcenie zna i stosuje zasady doraźnego unieruchomienia kości i stawów zakłada temblak omawia pryncypialne zasady postępowania w przypadku podejrzenia urazów kręgosłupa opisuje najczęstsze okoliczności urazów kręgosłupa podaje przykłady zapobiegania urazom w domu, w pracy, podczas rekreacji i w sporcie 	B B, E C, E B B B, F	PP P P P PP PP
24	Oparzenia i odmrożenia	<ul style="list-style-type: none"> oparzenia termiczne i chemiczne – okoliczności, objawy, pierwsza pomoc udar słoneczny i udar ciepły – objawy, pierwsza pomoc wychłodzenie i odmrożenie – przyczyny, pierwsza pomoc zapobieganie oparzeniom (środowisko domowe, małe dzieci) 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia pojęcia: oparzenie, udar słoneczny, udar ciepły, odmrożenie, wychłodzenie omawia zasady postępowania ratowniczego w przypadkach: <ul style="list-style-type: none"> oparzeń termicznych oparzeń środkami chemicznymi wychłodzenia organizmu i odmrożeń demonstruje sposób schładzania oparzonej kończyny proponuje skuteczne sposoby zapobiegania oparzeniom, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska domowego i małych dzieci 	A B, C C, F D, F	P P P PP

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia – materiał nauczania	Oczekiwanie wiadomości i umiejętności Uczeń:	Kategoria celów	Poziom wymagań
25–26	Inne groźne przypadki	<ul style="list-style-type: none"> pierwsza pomoc w przypadku: <ul style="list-style-type: none"> – zadławienia – zawału serca – udaru mózgu – napadu padaczkowego – ciała obcego w oku – zatrucia – tonięcia – porażenia prądem – ukąszenia – użądlenia zapobieganie zadławieniom u dzieci 	<ul style="list-style-type: none"> omawia objawy oraz sposób udzielania pierwszej pomocy w przypadkach: <ul style="list-style-type: none"> – zadławienia <ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia schemat postępowania w przypadku zadławienia ▪ wykonuje na manekinie rękoczynny ratunkowe w przypadku zadławienia ▪ wymienia przykłady działań zapobiegających zadławieniu u małych dzieci – zawału serca – udaru mózgu – napadu padaczkowego – ciała obcego w oku – zatrucia – tonięcia – porażenia prądem – ukąszenia – użądlenia omawia sposoby zapewnienia bezpieczeństwa ratownika w wymienionych wypadkach 	<p>B, E</p> <p>B, F B, F B, E B, E B, F B, F B, F B, F B, F B, E</p>	<p>P</p> <p>P PP PP PP PP P PP PP PP P</p>
27	Powtórzenie materiału	<ul style="list-style-type: none"> powtórzenie i utrwalenie wiadomości przekazanych w ramach poprzednich jednostek dydaktycznych usystematyzowanie zdobytych wiadomości przygotowanie uczniów do zaplanowanej formy kontroli wiedzy i umiejętności (prezentacja form i zakresu oraz narzędzi dydaktycznych przewidzianych do realizacji) 	<ul style="list-style-type: none"> łączy poszczególne zagadnienia w ciąg przyczynowo-skutkowy dostrzega słabe i mocne strony proponowanych rozwiązań proponuje własne – alternatywne – rozwiązania sprawnie operuje poznanym słownictwem trafnie argumentuje sprawnie realizuje działania ratownicze dysponuje wiedzą pozapodręcznikową rozwija swoje zainteresowania w zakresie przedmiotu 	<p>B</p> <p>C, D</p> <p>D, F B D, E C, E D D, F</p>	<p>PP</p> <p>PP</p> <p>P PP P P PP PP</p>
ROZDZIAŁ IV. PROFILAKTYKA ZDROWOTNA					
28–29	Zdrowie jako wartość. Zasady zdrowego stylu życia	<ul style="list-style-type: none"> definicja zdrowia i jego rodzaje czynniki mające wpływ na zdrowie – zależne i niezależne od człowieka zachowania prozdrowotne oraz krótko- i długoterminowe konsekwencje ich zaniedbania zachowania ryzykowne i ich konsekwencje wyznaczniki i parametry stanu organizmu źródła informacji o świadczeniach i usługach medycznych oraz o zdrowiu indywidualny plan troski o zdrowie 	<ul style="list-style-type: none"> definiuje zdrowie wyjaśnia zależności między zdrowiem fizycznym, psychicznym, emocjonalnym a społecznym wymienia czynniki mające wpływ na zdrowie i różnicuje je na takie, które są niezależne od człowieka, i takie, na które ma on całkowity wpływ wymienia zachowania prozdrowotne wymienia zachowania szkodliwe dla zdrowia (ryzykowne) i wskazuje te, które szczególnie często występują wśród nastolatków opisuje przewidywane skutki zachowań korzystnych i niekorzystnych dla zdrowia, zarówno te krótko-, jak i długofalowe określa rzetelne źródła informacji o zdrowiu oraz świadczeniach i usługach medycznych wymienia wyznaczniki stanu ludzkiego organizmu i opisuje sposoby ich kontrolowania analizuje i ocenia własne zachowania i możliwości związane ze zdrowiem proponuje indywidualny plan żywieniowy, treningowy, program aktywnego wypoczynku oraz inne, istotne działania, sprzyjające jego prawidłowemu funkcjonowaniu w środowisku przyrodniczym i społecznym 	<p>A B A</p> <p>A, E A</p> <p>B, E</p> <p>B, F</p> <p>A, C, F</p> <p>B, E</p> <p>B, E</p>	<p>PP PP</p> <p>PP</p> <p>P P</p> <p>PP</p> <p>P</p> <p>P</p> <p>P</p> <p>PP</p>

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia – materiał nauczania	Oczekiwanie wiadomości i umiejętności Uczeń:	Kategoria celów	Poziom wymagań
30	Choroby cywilizacyjne	<ul style="list-style-type: none"> • podział i przykłady chorób cywilizacyjnych • przyczyny chorób cywilizacyjnych • wpływ stresu na zdrowie człowieka i sposoby walki z nim • profilaktyka chorób cywilizacyjnych oraz ich dotkliwe skutki społeczne • wybrane problemy zdrowia psychicznego (depresja, anoreksja, uzależnienia behawioralne) 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia główne choroby cywilizacyjne • wymienia główne przyczyny chorób cywilizacyjnych • wyjaśnia wpływ stresu na zdrowie • proponuje zestaw działań łagodzących skutki stresu • omawia objawy depresji, anoreksji i uzależnień behawioralnych • proponuje sposoby zapobiegania chorobom cywilizacyjnym 	A A, B B D B D	PP PP P P PP PP
31–32	Komunikacja interpersonalna w trosce o zdrowie	<ul style="list-style-type: none"> • komunikacja werbalna i niewerbalna • elementy komunikacji niewerbalnej • strefy dystansu komunikacyjnego • zasady aktywnego słuchania • zakłócenia w komunikacji • bariery komunikacyjne • asertywność: <ul style="list-style-type: none"> – techniki asertywnego odmawiania – obrona własnych granic • negocjacje 	<ul style="list-style-type: none"> • omawia znaczenie prawidłowej komunikacji interpersonalnej • wyjaśnia znaczenie terminów „komunikacja werbalna” i „komunikacja niewerbalna” • wymienia i świadomie wykorzystuje elementy komunikacji niewerbalnej • charakteryzuje strefy dystansu komunikacyjnego • wymienia zasady aktywnego słuchania • wymienia najczęstsze zakłócenia w komunikacji interpersonalnej oraz bariery komunikacyjne • wymienia zasady asertywności • buduje komunikaty asertywne • odmawia stanowczo i z zachowaniem wysokiej kultury • proponuje rozwiązania spornych kwestii zgodnie z zasadami negocjacji 	B, E B A, C, F B A A A C, F C, F B, E	P P PP PP P P P P PP
33	Powtórzenie materiału	<ul style="list-style-type: none"> • powtórzenie i utrwalenie wiadomości przekazanych w ramach poprzednich jednostek dydaktycznych • usystematyzowanie zdobytych wiadomości • przygotowanie uczniów do zaplanowanej formy kontroli wiedzy i umiejętności (prezentacja form i zakresu oraz narzędzi dydaktycznych przewidzianych do realizacji) 	<ul style="list-style-type: none"> • łączy logicznie poszczególne zagadnienia w ciąg przyczynowo-skutkowy • dostrzega słabe i mocne strony proponowanych rozwiązań • proponuje własne – alternatywne – rozwiązania • sprawnie operuje poznanym słownictwem • trafnie argumentuje • dysponuje wiedzą pozapodręcznikową • rozwija swoje zainteresowania w zakresie przedmiotu 	B C, D D, F B D, E D D, F	PP PP P PP P PP PP

Procedury osiągnięcia szczegółowych celów edukacyjnych

Interdyscyplinarny charakter edukacji dla bezpieczeństwa wymaga od nauczycieli bogatego warsztatu pracy, zwłaszcza stosowania różnorodnych metod nauczania i wielu urozmaiconych środków dydaktycznych. Czynnościowa specyfika programu, w powiązaniu z opisaniem podstawy programowej językiem wymagań (umiejętności ucznia), wysuwa niektóre metody przed inne, z których nie należy jednak rezygnować całkowicie. Zaprezentowane na s. 13 tabelaryczne zestawienie metod proponowanych w edukacji dla bezpieczeństwa uwzględnia jedynie ich efektywność przy realizacji konkretnych tematów lekcji. Ich kolejność nie jest rankingiem; stanowi propozycję jak najefektywniejszego ich wykorzystania w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

W procesie kształcenia szczególne znaczenie mają metody aktywizujące, ponieważ pobudzają myślenie w kategoriach przyczynowo-skutkowych, uczą poszukiwania analogii, zmierzają do wynajdywania alternatywnych sposobów działania, a wszystkie te umiejętności są niezwykle przydatne w sytuacjach kryzysowych.

W edukacji dla bezpieczeństwa niezwykle efektywne okazuje się emocjonalne wzmocnienie procesu dydaktyczno-wychowawczego².

Celowe jest zapoznanie się nauczyciela z treścią podstawy programowej wcześniejszego i następnego etapu edukacyjnego, a także z podstawą programową wychowania fizycznego, biologii, chemii, fizyki i techniki. Ułatwi

² Patrz: *Nieobecne dyskursy*, cz. I, red. Z. Kwieciński, UMK, Toruń 1991.

to znacznie budowę własnego planu dydaktycznego oraz krytyczną analizę różnych programów nauczania i oferowanych podręczników. Proces nauczania przedmiotu będącego połączeniem wielu dyscyplin naukowych (m.in.: chemii, fizyki, biologii, historii, medycyny) wymaga od nauczyciela erudycji, wysokiej kultury pracy i bardzo dobrego przygotowania warsztatowego. Różnorodność poruszanych zagadnień skłania z kolei do łączenia stosowanych metod i dbałości o aktualność prezentowanych treści, co wymusza indywidualne poszukiwania, szczególnie z wykorzystaniem internetu. Nie należy się także wahać przed podjęciem współpracy z ogniwami zarządzania kryzysowego, strażą pożarną czy Państwowym Ratownictwem Medycznym.

W celu efektywnego osiągnięcia założonych celów edukacyjnych warto starannie dobierać miejsca zajęć. Nauczyciel, kierując się własnym doświadczeniem pedagogicznym, stanem bazy dydaktycznej, wyposażeniem szkoły oraz dostępnością tzw. instytucji społecznego otoczenia szkoły (głównie służby zdrowia i straży pożarnej), powinien dążyć do zmaksymalizowania aktywności uczniów oraz do wyzwalania postaw humanitarnych, poszukujących i twórczych.

Standaryzacja procesu kształcenia

Planowanie przebiegu procesu dydaktyczno-wychowawczego to niezwykle ważna, a zarazem trudna umiejętność, wpływająca istotnie na sprawność i efektywność warsztatową nauczyciela. Planowanie pracy powinno być przemyślanym doбором treści nauczania, metod, form realizacji procesu kształcenia i środków, jakimi zamierzamy się posłużyć, aby osiągnąć wyznaczone cele. Powinno być procesem twórczym („szycie na miarę”), dostosowanym do specyfiki grupy, możliwości szkoły i warsztatowego zaawansowania nauczyciela. Autonomia pracy nauczyciela daje możliwość przesuwania tematów w ramach propozycji programowej lub rozwijania wybranych treści. We wszystkich poczynaniach planistycznych (konieczne jest dysponowanie rozkładem materiału i/lub planem wynikowym) powinno się dążyć do takiego zorganizowania zajęć, aby wprowadzić ucznia w rolę odkrywcy i rozwinąć w nim umiejętność samokształcenia oraz ciekawość poznawczą. Podstawowym elementem takiej twórczej postawy ucznia jest odpowiednia motywacja. Rozwija się ona dzięki uświadomieniu i przyswojeniu celów lekcji, właściwemu stosowaniu ocen, szczególnie zaś dzięki postawie nauczyciela i dawanemu przez niego przykładowi osobistemu.

Proponowane metody realizacji programu

Lp.	Metoda	Krótką charakterystyka	Przykład tematu do realizacji (lekcja lub jej fragment)
1.	Instruktaż	Sprawne i zrozumiałe dla odbiorcy przedstawienie zasad wykonywania czynności	22. Tamowanie krwotoków
2.	Pokaz	Zademonstrowanie działania sprzętu, urządzenia, maszyny	19–20. Resuscytacja krążeniowo-oddechowa
3.	Ćwiczenia praktyczne	Wykonywanie przez uczniów czynności związanych z tematem lekcji w celu wykształcenia właściwych nawyków, szybkości działania, precyzji, poprzedzone instruktażem i pokazem	17–18. Pomoc osobie nieprzytomnej
4.	Wykład uczestniczący	Wzbogacanie wykładu metodami poglądowymi i środkami działającymi na różne receptory. Istotą wykładu uczestniczącego jest wyzwolenie aktywnego współudziału słuchaczy, np. przez pytania i analogie.	5. Ostrzeżenie o zagrożeniach i alarmowanie
5.	Dyskusja	Wymiana poglądów (argumentów), ścieranie się stanowisk kilku lub więcej rozmówców	28–29. Zdrowie jako wartość. Zasady zdrowego stylu życia
6.	Drama	Metoda nastawiona na oddziaływanie psychologiczne i wpływ wychowawczy. Odgrywanie ról pozwala poznać różne aspekty sytuacji oraz motywację i emocje kreowanych postaci.	10. Wypadki i katastrofy komunikacyjne. Uwolnienie niebezpiecznych substancji chemicznych
7.	Burza mózgów	Dążenie do uzyskania od uczniów jak największej liczby odpowiedzi, propozycji, skojarzeń	6. Ewakuacja
8.	Pytania i odpowiedzi	Metoda wielofunkcyjna, umożliwiająca rozpoznanie stanu wiedzy i umiejętności uczniów. Ukierunkowuje tok rozważań i wypowiedzi, ewaluuje, diagnozuje i monitoruje zarówno pracę uczniów, jak i nauczyciela.	21. Apteczka pierwszej pomocy
9.	Analiza przypadku	Omówienie i interpretacja zdarzeń, głównie w celach prewencyjnych i wychowawczych	4. Źródła zagrożeń
10.	Wywiad	Rozmowa w celu uzyskania informacji, np. od uczestników rzeczywistych zdarzeń. Bardzo wzmacnia proces wychowawczy	30. Choroby cywilizacyjne
11.	Projekt	Samodzielna realizacja przez uczniów zadania przygotowanego przez nauczyciela na podstawie wcześniej ustalonych założeń	31–32. Komunikacja interpersonalna

Cele kształcenia to świadome – planowane i oczekiwane, a zarazem konkretne i wymierne – efekty edukacji. Zostały one podzielone na szczegółowo wyodrębnione kategorie. Nadrzędnym celem jest jednak dobro ucznia, rozumiane jako jego wszechstronny, harmonijny rozwój i szkolny sukces.

Kategorie celów³

- Poziom I – wiadomości
  - A. Zapamiętywanie wiadomości (dyspozycja ucznia do przypominania sobie określonych nazw, terminów, praw, faktów i zasad)
  - B. Zrozumienie wiadomości (uczeń przedstawia poznane wiadomości według własnego schematu rozumowania, potrafi je systematyzować)
- Poziom II – umiejętności
  - C. Stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych (umiejętność praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości według najczęściej występujących algorytmów zachowań)
  - D. Stosowanie wiadomości w sytuacjach nietypowych i problemowych (świadczy o opanowaniu przez ucznia wiedzy z poziomów A i B oraz umiejętności z poziomu C, a także o swobodnym, syntetycznym stosowaniu posiadanych zasobów kompetencji do rozwiązywania skomplikowanych trudności)
- Poziom III – postawy
  - E. Stosunek do społeczeństwa (chęć współpracy, nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów, więzi społecznych, przestrzeganie zasad współżycia i norm społecznych)
  - F. Potrzeby i aspiracje (świadomość potrzeby zdobywania wiedzy, rozwijanie własnych zainteresowań, uzdolnień)

Posługiwanie się opisanymi wyżej ogólnymi celami może sprawiać trudności w monitorowaniu sposobu i poziomu ich realizacji. Należy je zatem odpowiednio doprecyzować, dbając o ich kryterialną mierzalność. Płynne przejście od ogółu do szczegółu pozwalają osiągnąć cele operacyjne. Wszystkie czynności nauczyciela związane z realizacją właściwie zaplanowanej lekcji muszą zostać podporządkowane osiągnięciu poszczególnych celów operacyjnych.

Właściwa konstrukcja celów kształcenia umożliwia odpowiedni dobór wymagań programowych do poszczególnych ocen. Ich należyte zhierarchizowanie sprzyja indywidualizacji, motywowaniu (nie są ani zbyt łatwe, ani zbyt trudne, aby nie zniechęcać do działania), monitorowaniu rozwoju uczniów oraz ewaluacji własnej pracy.

³ Na podstawie: *ABC testów osiągnięć szkolnych*, red. B. Niemierko, Warszawa 1975, [za:] *Ocenianie. Program NOWA SZKOŁA – materiały szkoleniowe dla rad pedagogicznych*, CODN, Warszawa 1999.

Klasyczna (modelowa) struktura celu operacyjnego⁴

Składnik	Opis składnika	Przykład Uczeń:
Ia. Czynności ucznia	Opis zachowania ucznia wyrażony czasownikiem operacyjnym	wskazuje środki opatrunkowe służące do opatrywania ran
Ib. Treść czynności	Przedmiot, materiał, temat, którego działanie dotyczy	
2. Warunki działania	Okoliczności, w których działanie ucznia ma zaistnieć (dane, środki, utrudnienia itp.)	po zapoznaniu się z wyposażeniem apteczki pierwszej pomocy
3. Kryterium (ilościowe/ jakościowe)	Określenie minimalnego poziomu realizacji (po jego osiągnięciu można uznać, że dana czynność została opanowana)	poprawnie wskazuje przynajmniej trzy środki opatrunkowe

Cele wyrażone wieloznacznie, z zastosowaniem czasowników operacyjnych⁵

Taksonomia celów nauczania	Określenie wieloznaczne	Określenie konkretne – operacyjne
Poziom I A – zapamiętywanie wiadomości	wiedzieć	nazywać definiować wyliczać
B – rozumienie wiadomości	rozumieć	identyfikować streszczać wyjaśniać rozróżniać opisywać
Poziom II C – stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych	kształtować	stosować projektować wybierać
D – stosowanie wiadomości w sytuacjach nietypowych i problemowych	kształtować	porównywać wykrywać proponować (metodę) planować
Poziom III E – stosunek do społeczeństwa	wyrażać	nawiązywać utrzymywać przestrzegać
F – potrzeby i aspiracje	wyrażać	rozumieć podejmować rozwijać doskonalic osiągać

⁴ Opracowanie na podstawie: R. Mager, *Preparing instructional objectives*, [za:] *Program NOWA SZKOŁA – materiały szkoleniowe dla rad pedagogicznych*, CODN, Warszawa 1999.

⁵ Opracowanie na podstawie: K. Ciżkowicz, J. Ochendusko, *Pracownia pomiaru osiągnięć szkolnych. Materiały szkoleniowe Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli*, Bydgoszcz 1986; *Program NOWA SZKOŁA – materiały szkoleniowe dla rad pedagogicznych*, CODN, Warszawa 1999.

Poziomy wymagań według B. Niemierki

- **K** – wymagania konieczne, na ocenę dopuszczającą, obejmują wiedzę i umiejętności proste, łatwe do opanowania i zapamiętania dla każdego ucznia, niezbędne w dalszej edukacji, często przydatne w życiu.
- **P** – wymagania podstawowe, na ocenę dostateczną, to zasób wiedzy i umiejętności możliwy do opanowania przez uczniów przeciętnych, średnio uzdolnionych, niewykraczający poza wymagania podstawy programowej, przydatny w życiu, znaczący w dalszej edukacji; wraz z wymaganiami poziomem K tworzy niezbędny zasób najistotniejszych wiadomości i umiejętności.
- **R** – wymagania rozszerzające, na ocenę dobrą, obejmują wiedzę i umiejętności bardziej złożone, o wyższym poziomie trudności, wymagające twórczego podejścia, stanowiące rozwinięcie wymagań opisanych wcześniej, zarówno w odniesieniu do szczegółowości, jak i przydatności w życiu codziennym. Nie są niezbędne w dalszej nauce.
- **D** – wymagania dopełniające, na ocenę bardzo dobrą, stanowią zasób wiedzy i umiejętności trudny do opanowania, wymagający dużego nakładu pracy, korzystania z różnych źródeł wiedzy. W życiu codziennym bywają przydatne rzadko, pośrednio.
- **W** – wymagania wykraczające, na ocenę celującą, obejmują wiedzę i umiejętności wykraczające poza program nauczania; obrazują indywidualny wkład pracy i osobiste zainteresowania uczniów.

Właściwe skatalogowanie i usystematyzowanie wymagań programowych jest podstawą rzetelnej oceny rozwoju uczniów i wystawiania ocen szkolnych.

Poziomy wymagań a oceny

Poziom					Ocena
K	P	R	D	W	
–	–	–	–	–	1
X	–	–	–	–	2
X	X	–	–	–	3
X	X	X	–	–	4
X	X	X	X	–	5
X	X	X	X	X	6

Praktyka często komplikuje sytuację modelową. Oto przykład: uczeń spełnia wymagania z poziomów D i W, ale wykazuje duże braki lub całkowity brak wiedzy na poziomach najniższych – K i P. Jak wówczas ocenić ucznia? W rozwiązywaniu takich i podobnych dylematów pomocne są podstawy pomiaru dydaktycznego – narzędzia i procedury działania. Wszystkie czynności nauczyciela zmierzające do osiągnięcia celów określonej jednostki dydaktycznej są weryfikowane przez ich efektywność. Tę z kolei odnosi się do oczekiwanych osiągnięć ucznia, wynikających z wymagań programowych, które można traktować jako standardy kształcenia. Bardzo popularne

w wielu przedmiotach i na różnych etapach kształcenia stało się określanie wymagań podstawowych (P – konieczne i podstawowe łącznie), ponadpodstawowych (PP – rozszerzające i dopełniające łącznie) oraz wykraczających (W).

Kryteria doboru treści na poszczególne wymagania⁶

Kryteria doboru	Wymagania		
	P	PP	W
Poziom trudności	• bardzo łatwe	• trudne, złożone	• bardzo trudne, skomplikowane
Przydatność	• praktyczne, przydatne w życiu	• mało przydatne	• stosowane sporadycznie, niekonwencjonalne
Niezbędność	• wymagane do dalszej nauki, postępów wiedzy i umiejętności • kluczowe, elementarne	• rozszerzające, pogłębiające i systematyzujące zasób wiedzy i umiejętności	• wybiegające poza wiedzę ogólną z przedmiotu • specjalizujące
Niezawodność	• empiryczne, racjonalne, sprawdzalne, powtarzalne • wdrażane w praktyce	• problematyczne, złożone	• hipotetyczne, prawdopodobne

Kontrola i ocena osiągnięć uczniów, zasady i kryteria oceniania

Systematycznej, planowej kontroli i ocenie podlegają wszystkie formy aktywności uczniów: wypowiedzi, czynności polecane przez nauczyciela, samodzielne prace (albumy tematyczne, mapy, schematy, wykresy, katalogi itp.), odpowiedzi, rozwiązywanie krzyżówek, kartkówki, sprawdziany, testy, aktywność na zajęciach (uczestnictwo w dramie, ćwiczeniach, dyskusji – poprawność działania, logika argumentacji, oryginalność i przydatność proponowanych rozwiązań), zachowanie w trakcie zajęć (głównie w sferze postaw).

Wszystkie oceny należy opierać na czytelnych kryteriach i powszechnie obowiązujących zasadach. Oto one:

1. Szczegółowo określone są wymagania na konkretne oceny szkolne.
2. Wymienione są wszystkie formy kontroli stopnia opanowania materiału oraz postępów w nauce (klasówka, kartkówka, odpowiedź ustna itd.).
3. Formy te są bardzo dokładnie zdefiniowane, a dopuszczalność ich użycia jest także wyraźnie wskazana. Na przykład:
  - odpowiedź ustna może odbywać się po każdej lekcji danego przedmiotu; jej zakres obejmuje problematykę trzech ostatnich zajęć;

⁶ Opracowanie na podstawie: B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, WSiP, Warszawa 1999.

- praca klasowa – forma kontroli kończąca dział programowy; jest pisana po zapowiedzi, z wyprzedzeniem co najmniej 7 dni. Poprzedzona jest zwykle lekcją obejmującą powtórzenie i utrwalenie materiału.
4. Określone są terminy i sposoby poprawiania ocen oraz zwrotu prac pisemnych.
  5. Przedstawione są procedury komisyjno-odwoławcze – przedmiotowa i szkolna – oraz formy informowania rodziców.
  6. Rozkład materiału, kryteria ocen i tym podobne opracowania wywieszane są na klasowej tablicy (mogą także być dostępne na szkolnej stronie internetowej).
  7. Ustalono są tryb i terminy nadrabiania zaległości z powodu nieobecności oraz forma ich zaliczania.
  8. Wszyscy, bez wyjątku, przestrzegają tych zasad na równych prawach.

Podstawą do wyprowadzenia wniosku, że uczniowie opanowali wiedzę i umiejętności przewidziane programem nauczania, jest obserwacja prowadzona systemo-

wo, a więc w sposób planowy, ukierunkowany, właściwie dokumentowany, na wysokim poziomie warsztatowym. Opanowanie przez uczniów wymagań na poziomie podstawowym potwierdza skuteczność warsztatową nauczyciela i wspólny sukces pedagogiczny. W myśl założeń współczesnej myśli pedagogicznej ocena, oprócz spełniania pozostałych funkcji, powinna informować ucznia i nauczyciela, co już zostało osiągnięte i dopracowane, a co wymaga dalszego doskonalenia i wzmoczonego wysiłku. Niezbędne staje się więc wypracowanie własnych kryteriów, stworzenie (oprócz wewnątrzszkolnego systemu oceniania) także własnego, przedmiotowego systemu oceniania. Przedstawione niżej zestawienie to propozycja, którą można dostosować do konkretnych warunków. Ponieważ program z założenia ma charakter czynnościowy, pierwszoplanowym kryterium stają się umiejętności ucznia. Istotne są także zaangażowanie ucznia w proces nauczania – uczenia się, jego aktywność, utożsamianie się z problematyką i przejawianie zainteresowania. W dalszej kolejności ocenie powinien podlegać cały zasób wiedzy.

Propozycja kryteriów oceniania

Ocena	Umiejętność i aktywność Uczeń:	Wiedza Uczeń:
Celująca	<ul style="list-style-type: none"> • inicjuje dyskusję • przedstawia własne (racjonalne) koncepcje rozwiązań, działań, przedsięwzięć • systematycznie wzbogaca swoją wiedzę i umiejętności, dzieli się tym z grupą • odnajduje analogie, wskazuje szanse i zagrożenia określonych rozwiązań • wyraża własny, krytyczny, twórczy stosunek do omawianych zagadnień • argumentuje w obronie własnych poglądów, posługując się wiedzą pozaprogramową 	<ul style="list-style-type: none"> • zdobył wiedzę znacznie wykraczającą poza zakres materiału programowego
Bardzo dobra	<ul style="list-style-type: none"> • sprawnie korzysta ze wszystkich dostępnych źródeł informacji • samodzielnie rozwiązuje zadania i problemy postawione przez nauczyciela • jest aktywny na lekcjach i zajęciach pozalekcyjnych (zawodach, konkursach) • bezbłędnie wykonuje czynności ratownicze, koryguje błędy kolegów • odpowiednio wykorzystuje sprzęt i środki ratownicze • sprawnie wyszukuje w różnych źródłach informacje o sposobach alternatywnego działania (także doraźnego) • umie pokierować grupą rówieśników 	<ul style="list-style-type: none"> • zdobył pełen zakres wiedzy przewidziany w programie • sprawnie wykorzystuje wiedzę z różnych przedmiotów do rozwiązywania zadań z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa
Dobra	<ul style="list-style-type: none"> • samodzielnie korzysta ze wskazanych źródeł informacji • poprawnie rozumie w kategoriach przyczynowo-skutkowych • samodzielnie wykonuje typowe zadania o niewielkim stopniu złożoności • podejmuje wybrane zadania dodatkowe • jest aktywny w czasie lekcji • poprawnie wykonuje czynności ratownicze, umie dobrać potrzebny sprzęt i wykorzystać niektóre środki ratownicze 	<ul style="list-style-type: none"> • opanował materiał programowy w stopniu zadowalającym
Dostateczna	<ul style="list-style-type: none"> • pod kierunkiem nauczyciela wykorzystuje podstawowe źródła informacji • samodzielnie wykonuje proste zadania w trakcie zajęć • przejawia przeciętną aktywność 	<ul style="list-style-type: none"> • opanował podstawowe elementy programu, pozwalające na podejmowanie w otoczeniu działań ratowniczych i zabezpieczających
Dopuszczająca	<ul style="list-style-type: none"> • przy pomocy nauczyciela wykonuje proste polecenia, wykorzystując podstawowe umiejętności 	<ul style="list-style-type: none"> • wykazuje braki w wiedzy, nie uniemożliwiają one jednak dalszej edukacji i mogą zostać usunięte
Niedostateczna	<ul style="list-style-type: none"> • nie potrafi wykonać prostych poleceń, wymagających zastosowania podstawowych umiejętności 	<ul style="list-style-type: none"> • wykazuje braki w wiedzy, które uniemożliwiają dalszy rozwój w ramach przedmiotu

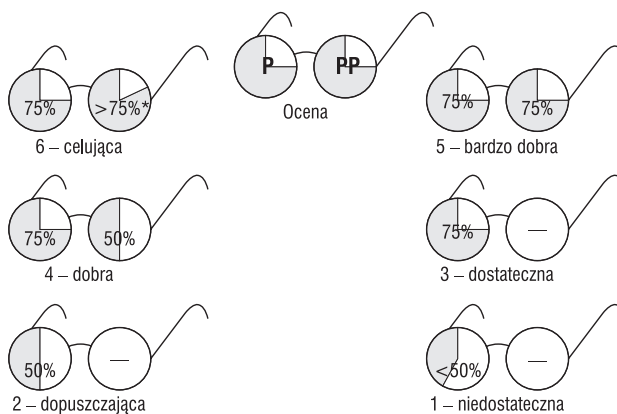
Bardzo wartościowym narzędziem kontroli osiągnięć szkolnych ucznia są testy, szczególnie opracowane indywidualnie przez nauczycieli, ponieważ oni najlepiej znają możliwości grupy, z którą pracują, oraz swoje możliwości warsztatowe. Do tworzenia testów wykorzystuje się najczęściej zadania:

1. otwarte:
  - z luką (wymagające uzupełnienia zdania przez wstawienie brakującego wyrazu);
  - wymagające krótkiej odpowiedzi (udzielonej za pomocą liczb, wyrazu lub prostego zdania);
  - wymagające rozszerzonej odpowiedzi (w formie rozwiniętej, często rozprawki);
2. zamknięte:
  - „prawda – fałsz” (wymagające określenia prawidłowości podanego stwierdzenia);
  - wielokrotnego wyboru (wymagające wskazania prawidłowej odpowiedzi wśród wielu propozycji);
  - dobieranie par poprawnych stwierdzeń.

Przykład konstrukcji testu wielostopniowego

Poziom wymagań	Liczba zadań	Oczekiwania – norma wymagań	Ocena
Podstawowy	12	6 P	2
		9 P	3
Ponadpodstawowy	6	9 P + 3 PP	4
		9 P + 5 PP	5
Wykraczający	1	9 P + 5 PP i 1 W	6

Ilustracją rozwiązań zaproponowanych w tabeli jest opatrzone komentarzem schemat graficzny przedstawiony poniżej.

*Również wiedza i umiejętności z poziomu wykraczającego.

Ze względu na prawo ucznia do popełniania błędów i mając na uwadze prawdopodobieństwo niedoskonałej konstrukcji zadań dobranych przez nauczyciela (źle dobrany poziom wymagań czy stopień trudności) sugeruje się normę 75% dla ocen dostatecznej i bardzo dobrej. Oceny dopuszczającą i dobrą wystawia się według norm tradycyjnych, określonych arbitralnie – tutaj na poziomie 50% (z zakresu P lub PP). W zadaniach wykraczających warto zwiększyć te normy o około 10%.

Podkreślimy wreszcie – obowiązkiem nauczyciela jest diagnoza pedagogiczna oraz systematyczne monitorowanie efektów własnej pracy.

Przykładowa karta obserwacji pracy ucznia w ramach edukacji dla bezpieczeństwa na II etapie edukacyjnym

Klasa:	Uczeń:	Data obserwacji:	Temat:		
.....	....	.....	..... Zakres treści:		
Wymagania			Prezentowane formy aktywności w zakresie:		
			wiedzy	umiejętności	postaw
P					
PP					
W					
Wnioski z obserwacji:					

Oczekiwane osiągnięcia absolwenta II etapu edukacyjnego

1. Bezpieczeństwo państwa
  - świadomość wagi bezpieczeństwa państwa i obywateli dla zachowania warunków ich nieskrępowanego, wszechstronnego rozwoju
  - znajomość podstawowych pojęć z zakresu bezpieczeństwa państwa oraz jego składników
  - znajomość roli aktywności Polski i organizacji międzynarodowych w zapewnieniu bezpieczeństwa
2. Działania w sytuacji nadzwyczajnych zagrożeń
  - rozpoznawanie sygnałów alarmowych
  - znajomość zasad profilaktyki pożarowej oraz postępowania przy gaszeniu zarzewia ognia
  - znajomość zasad ewakuacji z zagrożonego obiektu (rejonu) oraz praktyczna ich realizacja po ogłoszeniu alarmu
  - umiejętność podjęcia skutecznych działań ochronnych wobec typowych zagrożeń (środowiskowych i społecznych, w tym aktów terroru)
  - identyfikacja głównych znaków ewakuacyjnych i ochrony przeciwpożarowej
  - znajomość algorytmów zachowań ratowniczych i ochronnych w odniesieniu do zagrożeń poznanych oraz podobnych
3. Podstawy pierwszej pomocy
  - rozpoznawanie stanów zagrożenia życia i zdrowia
  - wykonywanie resuscytacji krążeniowo-oddechowej
  - kompletowanie apteczki pierwszej pomocy
  - dobór środków opatrunkowych stosownie do rodzaju i miejsca zranienia
  - opatrywanie ran i urazów kończyn
  - umiejętność podejmowania działań ratowniczych w razie wypadków komunikacyjnych
  - umiejętność wzywania fachowej pomocy
  - zabezpieczenie ratownika, poszkodowanych i miejsca zdarzenia
  - świadomość znaczenia wczesnej defibrylacji dla ratowania życia poszkodowanych
4. Edukacja zdrowotna
  - znajomość zagadnień związanych ze zdrowiem w wymiarze indywidualnym i zbiorowym

- umiejętność pozyskiwania rzetelnych informacji o stanie własnego zdrowia
- wiedza na temat praktycznych sposobów ochrony zdrowia (własnego oraz najbliższych)
- świadomość złożonych relacji pomiędzy stanem zdrowia a wieloma czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi

Wyposażenie szkoły w środki dydaktyczne do realizacji przedmiotu (przy założeniu, że klasa liczy nie więcej niż 24 uczniów)

Lp.	Nazwa środka dydaktycznego	Kategoria potrzeb / liczba egzemplarzy	
		konieczne	przydatne
1.	Manekin (fantom) do nauki resuscytacji krążeniowo-oddechowej	1	4
2.	Defibrylator automatyczny AED	–	1
3.	Apteczka pierwszej pomocy (torba, plecak apteczny) z pełnym wyposażeniem	1	4
4.	Koc	2	6
5.	Karimata	–	6
6.	Folia termoizolacyjna	4	6
7.	Bandaż elastyczny 10 cm × 4 m	12	24
8.	Chusta trójkątna	2	12
9.	Szyna Kramera (lub inna), krótka	2	12
10.	Trójkąt ostrzegawczy	2	4
11.	Kamizelka odblaskowa	2	6
12.	Maska twarzowa lub folia z zastawką do wykonywania oddechów ratowniczych	2	1 na osobę
13.	Jałowe kompresy gazowe różnej wielkości (np. 9 cm × 9 cm, 0,5 m ²)	12	24

Nie wolno zapominać o takich środkach nietrwałych, jak gaza, materiały opatrunkowe i płyn do dezynfekcji manekinów czy rękawiczki ochronne, zużywane szybko i w dużych ilościach. Dotyczy to także masek twarzowych i folii z zastawką do wykonywania oddechów ratowniczych.